

Qulamriza İlhami (*Azərbaycan Milli Hökumətinin Maliyyə Naziri*)

Azərbaycan Milli Hökumətinin Maliyyə Tədbirləri*

İqtisadi çətinlikləri həll etmək dünyanın ən mühüm problemlərindən birini təşkil edir. Cənubi Azərbaycanın iqtisadiyyatının çox ağır, böhranlı vəziyyətə düşər olduğu bir dövrdə Azərbaycan Milli Hökuməti təşkil olundu. Milli Hökumət ilk günlərdən etibarən ölkənin iqtisadiyyatını yüksəltmək, bazarın durğunluğunu aradan qaldırmaq, işsizlərə iş tapmaq, xalqın rifah halını yaxşılaşdırmaq, şəhər və kəndlərdə hökm sürən fəlakət və aclığa son qoymaq üçün ciddi tədbirlər görmüş və bu çətinlikləri aradan qaldırmaq sahəsində bir çox müvəffəqiyyətlər əldə etmişdir. İqtisad və ticarət sahəsində görülən tədbirlər içərisində milli sənayeni dirçəltmək, yeni karxanalar açmaq və ölkənin sənayeyə olan ehtiyaclarını təmin etmək məsələsi Milli Hökumətin diqqət mərkəzində dururdu. İşsizliklə mübarizə aparmaq üçün əl sənayesinə, yolların təmirinə, yeni şose yollarının çəkilməsinə və ticarətin artırılmasına böyük fikir verilirdi. Milli Hökumət o zaman İranda xüsusilə Azərbaycanda özünü daha dəhşətli bir surətdə göstərən böhran nəticəsində bağlanmış olan «Pəşminə» toxuculuq karxanası və «İran gön qayıрма» karxanalarını işə saldı. Uzun müddət işini dayandırmış olan mövcud karxanaları işə salmaqla bərabər Milli Hökumət yeni karxanaların açılmasına da iqdam etdi. «Zəfər» trikotaj karxanası və «Azərbaycan» papiros karxanası

Milli Hökumətin yaratdığı yeni karxanalar idi. İşsizliklə ciddi mübarizə etmək üçün yeni yollar çəkmək, köhnə yolları təmir etmək və yeni körpülər salmaq sahəsində də böyük işlər görüldü. Sayınqala, Miyandab, Əhər, Miyana, Xalxal, Astara, Ərdəbil, Zəngan və Təbriz yollarını, Mahabad, Miyandab, Astara, Ərdəbil, Nir, Sarab və Bostanabad körpülərini yeniləşdirmək və təmir etmək vasitəsilə Milli Hökumət minlərlə işsiz işlə təmin etməyə müvəffəq oldu. Milli Hökumətin təşkilindən bir az qabaq Banki - Milliye İranın Təbriz şöbəsi bankın xəzinəsində mövcud olan nəqd pulları «Banki-şahənşahi» adlanan ingilis bankına köçürdü. Milli Hökumət təşkil olunduğu zaman bütün bankların (Banki Milliye İranın Təbrizdə və Azərbaycanın sair şəhərlərində olan şöbələri Banki Süpəhi Təbriz və Banki Kəşavərzi və sənəti) mövcud nəqd pulu 2 milyon 200 min tükən idi. Yeni təşkil olunmuş Milli Hökumət Azər ayının axırında dövlət idarələrinin işçilərinə maaş olaraq 3 milyon tükəndən artıq pul verməli idi. Bundan əlavə Banki Milliye İranın Təbriz şöbəsi 15 milyon tükən hüdudunda Azərbaycan tacirlərinə borclu idi. Yəni bankın xəzinəsindəki nəqd pul onların bankın cari hesabındakı borclarını ödəyə bilmirdi. Bu iyrənc, fırlaqla Tehran hökuməti yeni təşkil olunmuş Azərbaycan Milli Hökumətini maliyyə böhranına və pulsuzluğa düşər etmək və onun iqtisadi vəziyyətini təhlükə altına almaq istəyirdi. Odur ki, Milli Hökumət təşkilinin birinci günündən bankların şəxsi hesablara pul

verməsinə qadağan etdi. Və bəzi satqın tacirlərin olub-qalan cüzi məbləğini də (2 milyon 200 min түmən) banklardan alıb ingilis bankının vasitəsilə Azərbaycandan çıxarmaq təşəbbüslərinin qarşısını aldı. Milli Hökumət böyük mülkədarlar, tacirlər və karxana sahiblərindən alınmalı olan vergiləri onların həmin ingilis bankındakı pulları hesabına topladı. Bununla da ingilis bankının xəzinəsində yığılmış nəqd pulların külli məbləği Milli Hökumətin ixtiyarında olan bankların (bu banklarda Milli Hökumət tərəfindən nəzarətçi qoyulmuşdu) xəzinəsinə daxil oldu. Milli Hökumət az bir müddət içərisində Azərbaycan xalqının və tacirlərinin İran Milli bankından olan 3 milyon түməndən artıq tələblərini ödəməyə xalqın pəsəndaz (əmanət) hesablarından olan tələblərini tədricən verməyə müvəffəq oldu.

Milli Hökumət Azərbaycanın iqtisadiyyatını yüksəltmək, xalqın rifah halını təmin etmək və yaşayışını yaxşılaşdırmaq üçün dövlətin inhisarında olan qənd, çay, qumaş, tütün, papiros və s. satışını kifayət qədər və həm də sabit qiymətlə xalqın ixtiyarında qoyub Təbriz və Azərbaycanın başqa şəhərlərində dövləti mağazalar açmağa iqdəm etdi. Təbriz, Urmiyə, Zəngan, Ərdəbil, Xoy, Marağa, Əhər, Miyana, Maku, Salmas, Azərşəhr, Miyandab, Astara, Xalxal, Meşkinşəhr, Sulduz, Mərənd, Ələmdar və Sərabda Milli Hökumətin açdığı dövləti mağazalar dövlət inhisarında olan malları sabit və ucuz qiymətlə satışa buraxmışdı. Bir neçə gün ərzində həmin mağazalarda satılan malların qiyməti bir daha ucuzlaşdırıldı. 1325-ci il ordibehişt aynın əvvəllərində qumaşların qiymətləri түmənə bir qran (10%) şəkər, çay və papirosun qiyməti də həmən miyanda ucuzlaşdırılmışdı. Yenə də Xordad ayının axırlarında xalqın rifah halı üçün qəndin kilosunda 2 qran, şəkərin kilosunda 2 qran və s. malların qiyməti түmənə 2 qran (20%) ucuzlaşdırılmışdı. Milli Hökumət özünün təşkilindən bir az sonra ölkədə yığılan bütün vergiləri və dövlət gəlirlərinin hamısını xəzanədarlıqda təmərküz vermişdi, Dövləti mağazaları açmaqla yanaşı olaraq Milli Hökumət 1 milyon түmən məbləğində xəzinə sənədləri intişar verdi. Bu xəzanə sənədləri ilə dövləti mağazalardan түmənə 1 qran (10%) ucuz mal almaq mümkün idi. Milli Hökumət dövlət işçilərinə daha artıq kömək etmək üçün dövlət işçilərinin maaşından bir hissəsinin xəzinə sənədlərindən verilməsinə icazə verdi. Həmin xəzinə sənədləri işin gedşində rayic pul kimi cərəyana düşmüşdü. Milli Hökumətin bu tədbirləri xalqa və xüsusilə dövlət işçilərinə göstərilən köməkdən başqa, İran irticaçı dövlətinin və onların amerikalı, ingilis ağalarının Azərbaycandakı milli azadlıq hərəkətini iqtisadi mühasirə və təzyiq yolu ilə boğmaq qəsdini də puça çıxardı. Milli Hökumətin Azərbaycanın iqtisadi həyatında əmələ gətirdiyi mühüm yeniliklərdən biri də «Azərbaycan Bankı»nın təsis edilməsi və dövlət xəzinəsindən həmin banka 5 milyon түmən sərmayə verilməsi idi. Azərbaycan bankının ölkəmizin iqtisadi həyatında malik olduğu böyük roldan bəhs edərkən S.C.Pişəvəri deyirdi: «Azərbaycanın iqtisadi həyatında bu bankın təsis olunması böyük bir hadisədir. Mənim fikrimcə, bu maliyyə ocağı ticarəti və sənəti müəssisələrimiz çətinliklə müvəcəh olacaqları bir mövqedə onları hər cür çətinlikdən qurtaracaqdır». Milli

Hökumətin iqtisadi siyasətinin nə qədər aydın maliyyə bazasının nə qədər möhkəm olduğunu və xalqın mənafeyini nə dərəcədə nəzərdə tutduğunu bilmək üçün vəzirlər heyətinin malı məsələlər haqqındakı bir qərarına nəzər salmaq kifayətdir. Bu qərarla Təbriz Darülfununun binası üçün 2 milyon 500 min tuman, Hüquq və Siyasi məktəbin təşkil və təsisi üçün 1 milyon 500 min tuman, Təbriz bələdiyyəsinə 1 milyon 500 min tuman, Azərbaycan şəhərlərinin abadlığı üçün 2 milyon tuman, Azərbaycanın 7 şəhərində (Təbriz, Urmiyə, Ərdəbil, Marağa, Zəngan, Xoy, Əhər) tərbiyə evləri açmaq üçün 1 milyon 500 min tuman etibar nəzərdə tutulmuşdu. Ölkəmizin iqtisadi yüksəlişini ən əsas məsələ kimi qarşıya qoyan Milli Hökumət qeyd edirdi ki, «Maliyyə qanunlarını nəzərdən keçirmək və maliyyə idarəsinin mədaxil və məxaricini təftiş etdikdən sonra çox tez bir müddətdə milli büdcə layihəsini Məclisi Milliyyə təqdim etmək, ümumiyyətlə maliyyə siyasətinin gəlir və məxaric əsasını məmləkətin tərəqqi və təkamülü üzərində qərarlaşdırmaq lazımdır».

Milli Hökumət vergi qanunlarına yenidən baxdı. Düzgün iqtisadi və maliyyə tədbirləri nəticəsində az bir müddətdə malı bünövrəsini düzəltdi və yeni təşkil olmuş nazirliklərin üç aylıq büdcəsini 1324-cü ilin axırına qədər Məclisi Milliyyə təqdim etdi. Həmin üç aylıq büdcədə maarif üçün ayrılmış məbləğ İran dövlətinin Azərbaycanın maarifinə ayırdığı məbləğdən 2 dəfə yarım artıq idi. Milli Hökumət 1325-ci ilin büdcəsini hazırlamağa iqdam edib 1325-ci il fərvərdin ayının 15-də Milli Məclisin ikinci ümumi iclasının təsdiqi üçün təqdim etdi. Bir illik büdcənin gəliri cəmi 64 milyon 60 min tuman və büdcənin xərclərinin cəmi 63 milyon 856 min 972 tuman idi. Bu büdcədə yeni təsis olunacaq məktəblər, gecə kursları və universitetin təkmili kimi maarif işlərinə 10 milyon 620 min 230 tuman, kəndlilərin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, fəlahəti genişləndirmək, kəndlilərə cüt, əkin vəsaiti hazırlamaq və yüngül şərtlərlə onlara borc vermək üçün 5 milyon 5 min tuman, Azərbaycan xalqının sağlamlığını təmin etmək üçün səhiyyə vizarətinə 5 milyon 30 min tuman, şose və dəmir yollarının təmiri, təzə yolların çəkilməsi, yeni teleqraf xətlərinin və poçt idarələrinin düzəldilməsi üçün poçt və teleqraf və yol vizarətinə 800 milyon 795 min tuman büdcə ayrılmışdır. Həmin büdcədə yeni binaların tikilməsi və dövləti binaların təmiri üçün 2 milyon tuman etibar nəzərdə tutulmuşdu. Bu rəqəmlər Milli Hökumətin mədəni-maarif işlərinə, xalqın sağlamlığına, xalqı işlə təmin etməyə və ölkənin abadlığına nə qədər fikir verdiyini aydın göstərir. Büdcənin 16,82 faizi maarif işlərinə, 7,92 faizi səhiyyə işlərinə, 23,88 faizi abadlıq; və kəndlilərin vəziyyətinin yaxşılaşdırmağa, ümumi ictimai işlərə xərc olunurdu. Bir sözlə, büdcənin 49,82 faizini maarif, səhiyyə, fəlahət və abadlıq işləri təşkil edirdi.

** Yazı 21 Azər jurnalından götürülmüşdür*